

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА МОЛИЯВИЙ САВОДХОНЛИКНИ ОШИРИШНИ ПЕДАГОГИК ТЕХНАЛОГИЯЛАРИ

Асқаров Аброржон Ҳайитмирзаевич
Наманган давлат университети,
Мустақил тадқиқотчиси,
Abrorjonasqarov86@gmail.com

Аннотация. Ҳар қандай одамнинг ҳаёт айланиши молиявий жиҳатдан тайёрланиши керак бўлган муайян воқеаларни ўз ичига олади. Нагоя университети ва Хиросима университетидаги япон олимлари молия тизимининг нақшларини тушуниш ва стресс ўртасидаги боғлиқликни аниқладилар. Молияни тушунадиган одамлар стресс ва хавотирга камроқ мойил, дейди мутахассислар. Улар бойми ёки йўқми, муҳим эмас.⁸⁰ Мақоланинг мақсади-талаба ёшларнинг молиявий саводхонлигини ошириш муаммосини ҳал қилишда мамлакатнинг минтақавий университетларининг хусусиятлари ва имкониятларини кўрсатиш.

Калит сўзлар: молиявий саводхонлик, умумий таълим дастури, касбий стандарт.

Аннотация. Жизненный цикл любого человека включает в себя определенные события, к которым необходимо быть финансово подготовленным. Японские ученые из Университета Нагоя и Университета Хиросимы выявили связь между пониманием закономерностей финансовой системы и стрессом. Люди, которые разбираются в финансах, менее подвержены стрессу и тревоге, утверждают эксперты. Не имеет значения, богаты они или нет. Цель статьи - показать особенности и возможности региональных вузов страны в решении проблемы повышения финансовой грамотности студенческой молодежи.

Annotation. The life cycle of any person involves certain events that must be prepared financially. Japanese scientists at Nagoya University and Hiroshima

⁸⁰Е.П. Рошко, Обзор зарубежных и отечественных программ по повышению финансовой грамотности школьников
<https://prodod.moscow/archives/24895>,

University have identified a link between understanding the patterns of the financial system and stress. People who understand finance are less prone to stress and anxiety, experts say. It does not matter whether they are rich or not. The purpose of the article is to show the features and capabilities of regional universities of the country in solving the problem of increasing financial literacy of student youth.

Keywords: *financial literacy, general education program, professional standard*

Кириш. Сўнги йилларда турли хил молиявий маҳсулотлар ва хизматлар турларининг жадал ўсиши кузатилмоқда. Бироқ, молиявий саводсизлик қариялардан маълум молиявий маҳсулотларнинг моҳияти ва хусусиятларини нотўғри тушунишга олиб келади, бу эса ўз навбатида жиддий муаммоларга олиб келади ва давлатга ташвиш туғдиради. Аҳолининг, шу жумладан талабалар каби ижтимоий гуруҳнинг молиявий саводхонлиги давлат иқтисодиётининг ривожланиш даражасини белгилайди. Молиявий саводхонлик асосларини билмаслик нафақат алоҳида кредит ва суғурта ташкилотлари ва уларнинг мижозлари, балки бутун жамият учун жиддий хавф-хатарларга олиб келиши мумкин.

Масалан, 2024 1-январ ҳолатига Ўзбекистон банк тизимида муддати ўтган кредитлар миқдори 16,61 трлн. сўмни ташкил этди, бу ўтган йилга нисбатан 18,7 фоизга кўпдир. Давлат банкларининг кредит портфелида нодавлат кредитлар 13,26 трлн. сўмни ташкил этди.

Кўпгина ривожланаётган мамлакатларда иқтисодий ўсиш секинлашмоқда. Сўнги йигирма йил ичида иқтисодиётнинг ўсиш суръати 6 фоиздан 5 фоизгача пасайди ва кейинги 7 йил ичида ўсиш суръати атиги 4 фоизни ташкил қилиши кутилмоқда. Ўсишни пасайишининг ҳар бир фоиз нуқтаси шуни англатадики, 100 миллион киши қашшоқлик чегарасидан паст, яна 50 миллион киши ўта қашшоқлик чегарасидан паст ҳисобланади.

Агар чуқурроқ қарасангиз, кўп одамлар ўзларини ва оилаларини таъминлаш қийин кечаётганини кўришингиз мумкин, чунки уларнинг даромадлари ўсмаяпти. Масалан Африканинг Сахрои Кабирида аҳоли жон бошига тўғри

келадиган даромадлар 14 йил олдинги каби сақланиб қолмоқда. Шу билан бирга, барча ривожланаётган бозор мамлакатларида қарзлар ҳажми ошди ва Африкада бу икки баравар кўпайди, бу эса ушбу мамлакатларнинг оёққа туришга бўлган ҳар қандай уринишларига путур етказди.

Шу сабабли бир қатор давлатлар аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш дастурларини амалга оширмоқда. Молиявий асосларини билиш муддати ўтган кредитлар юзага камайишига, молиявий ҳолатлар сони камайишига олиб келади фирибгарлик ва аҳолининг зарарли молиявий маҳсулотларни сотиб олишдан қутқаради.

Ёшларга келсак, улар бизнинг келажагимизни белгиловчи ҳаракатлантирувчи куч бўлиши мумкин, лекин улар ўсиб улғайганларида уларга муносиб шароит яратиб, кейин уларни иш билан таъминласакгина уларни ҳаётда ўрнини топиши осон бўлади. Иш ўз-ўзини ҳурмат қилиш ва мағрурлик туйғусини келтириб чиқаради, ўзингизни ва оилангизни таъминлаш имкониятини беради. Иш бўлмаса ёки уни олиш умиди бўлса, инсоннинг умидсизлиги ғазабга айланади ва бу дақиқаларда одамлар чиқиш йўлини ваъда қилган ҳар бир кишининг орқасидан боришади. Ушбу салбий таъсирлар жамиятга ёки ҳатто бутун авлодларга тузатиб бўлмайдиган зарар етказиши мумкин.

Иқтисодий соҳалардаги олий ўқув юртлари талабалари ўртасида сўров ўтказишдан иборат бўлган эмпирик тадқиқот усули уларнинг молиявий саводхонлик соҳасидаги ваколатларини, шунингдек, уни эгаллаш истагини баҳолади.

Сўровномаларни статистик усул ёрдамида қайта ишлагандан сўнг, респондентларнинг аксарияти молиявий саводхонлик кўникмаларига тўлиқ ега емаслиги аниқланди, аммо улар уларни олишга тайёр эканликларини билдирдилар. Тахминий умумий таълим дастурларида молиявий саводхонлик ваколатлари етарли даражада ифодаланмаган, шунинг учун уларни умумий назарий тайёргарлик билан биргаликда ишлаб чиқиш керак.

Молиявий саводхонлик миллий малака доирасини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши керак, шу муносабат билан аввал молиявий саводхонлик масалаларининг амалий қисмини (бакалавр тизимида) очиб бериш керак ва шундан кейингина талабани магистратурада умумий назарий қисмга (иқтисодий назарияларга) сингдириш керак; учинчидан, турли институтларнинг, хусусан, нодавлат пенсия жамғармаларининг роли аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш учун маблағлар ва бошқалар кўрсатилган. Фуқароларимизнинг молиявий саводхонлигининг пастлиги уларнинг бюджетини самарали режалаштира олмасликлари, маблағларини тежаш ва кўпайтира олмасликлари, узок муддатли молиявий режаларни тузишни билмасликлари ва молиявий хатарларни етарли даражада баҳолашларига олиб келади.

Тадқиқотнинг мақсади олий ўқув юртларида ўқитиладиган молиявий фанларни молиявий саводхонлик курслари билан тўлдириш зарурлигини аниқлаш талаб этилади. Молиявий саводхонлик фанларини ўрганаётган талабалар кундалик ҳаётда молиявий хулқ-атвор моделларини яхши билишлари, энг яхши амалиётларни аниқлай олишлари ва молиявий маҳсулотлардан фойдаланишда молиявий ва операция хавфларни бошқаришлари керак, деб ишонилади. Шу билан бирга, сўровдан олинган маълумотлар шуни кўрсатдики, талабалар тўлиқ молиявий саводхонликка эга эмаслар ва улар ўқиш доирасида ушбу соҳада кўпроқ маълумот олишни хоҳлашади. Молиявий-иқтисодий йўналишдаги асосий таълим дастурларининг таҳлили шуни кўрсатдики, уларнинг барчаси молиявий саводхонлик асосларини ҳисобга олмайди. Ҳисоблаш, иқтисодий, таҳлилий, тадқиқот, ташкилий, бошқарув ва педагогик фаолиятнинг умумий маданий компетенциялари ва касбий компетенцияларини шакллантирадиган молиявий-иқтисодий фанларнинг ўқув дастурлари молиявий хулқ-атвор соҳасида компетенцияларни шакллантирмайди ёки тўлиқ шакллантирмайди деб тахмин қилиш мумкин.

Шундай қилиб, биз бакалавр даражаси ва магистр даражаси асосида назарий қисмлари ўртасида аниқ чизиқ чизишимиз мумкин. Жумладан, молиявий-

иқтисодий таълим, шунингдек амалиётга йўналтирилган курслар ва дастурлар, шу жумладан қўшимча касбий таълим, молиявий саводхонлик шулар жумласидандир. Таълимнинг ушбу соҳаларидаги фарқлар ўқитишнинг мақсад ва вазифалари, услубий ёндашувлар ва ўқув дастурлари мазмунидаги фарқга асосланади. Биринчи ҳолда, ихтисослашган мутахассислар тайёрланади, иккинчи ҳолда, молиявий хизматлар истеъмолчилари учун амалиётга йўналтирилган билимлар берилади. Шу билан бирга, молиявий саводхонликни ўргатиш фақат истеъмолчилар томонидан талаб қилинадиган молиявий маҳсулотлар билан чекланиши, шунингдек, молиявий маҳсулотлар фаолиятининг иқтисодий ва математик асосларига таъсир қилмаслиги мумкин, уларни жамоатчиликка татбиқ этишнинг ҳуқуқий жиҳатлари ва юзага келиши мумкин бўлган ҳуқуқий оқибатларга эътибор қаратилади.

Молиявий саводхонлик бўйича таълим дастурларининг муҳим жиҳати молиявий хизматлар маркетинги соҳасида ваколатларни шакллантириш бўлиб, молия бозори субъектлари томонидан адолатсиз, тўлиқ бўлмаган, бузувчи маълумотларни тақдим этиш бўйича маркетинг таклифларини таҳлил қилишга қаратилган. Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда, тадқиқотнинг мақсадлари қуйидагилар бўлиши мумкин:

1. Талабалар сўрови доирасида олинган статистик маълумотларни таҳлил қилиш.
2. Тахминий умумий таълим дастурларининг мазмунини баҳолаш.
3. Молиявий саводхонлик дастурларининг мазмуни бўйича тадқиқотлар.
4. Молиявий саводхонлик дастурлари ва тахминий умумий таълим дастурларининг мазмунини ўзгартириш бўйича таклифларни шакллантириш.

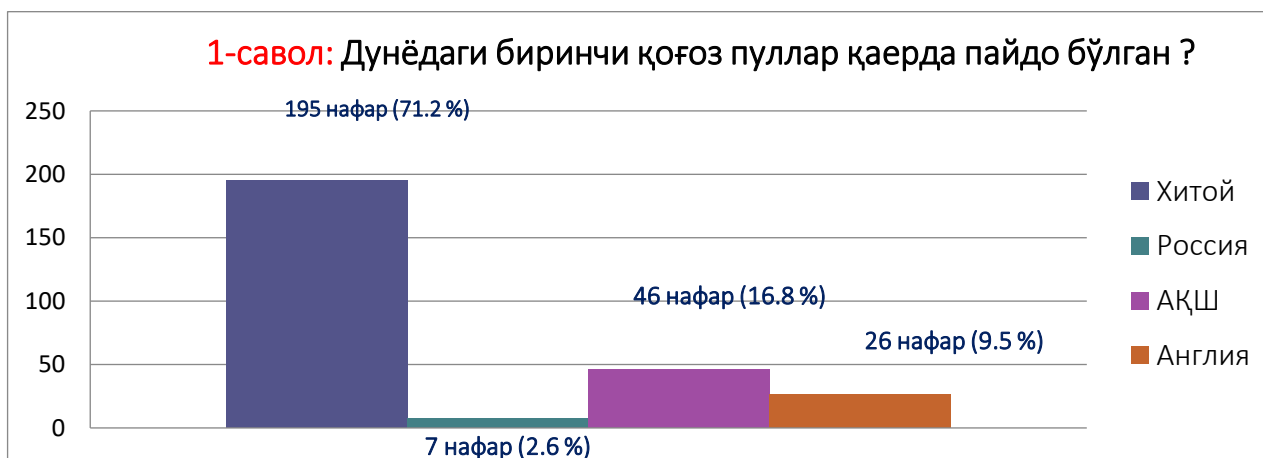
Материаллар ва усуллар: Университетда ўқиш даврида талаба ёшларнинг молиявий саводхонлигини шакллантириш муаммосини ўрганиш 4 та олий таълим муассаларидан 273 нафар талабани 2024 йил феврал-март ойларида Google Forms орқали махсус ишлаб чиқилган анкета ёрдамида сўровнома асосида ўтказилди. Анкета сўрови натижаларини таклиф қилаётган

талабаларнинг жавобларини қиёсий таҳлил қилиш усули ёрдамида қайта ишланди. Олий ўқув юртининг мақомига қараб талабаларнинг молиявий саводхонлигини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш ва таҳлил қилиш имконини берди.

Тадқиқот натижалари: Шундай қилиб, тадқиқотнинг асосий муаммоси турли соҳаларда ўқиётган талабалар ўртасида молия соҳасидаги мавжуд ваколатларни таҳлил қилиш ва уларни олиш истаги эди.

Тадқиқот гипотезаси турли йўналишларда ўқиётган талабаларни молия соҳасида замонавий талабларга жавоб берадиган билим ва кўникмаларга эга эмас деган тахминга асосланади ва ихтисослашган йўналишларда таҳсил олаётган талабалар учун молиявий саводхонлик бўйича сўров концепциясини ишлаб чиқиш зарурлиги аниқланди. Ушбу сўров талабаларни молиявий саводхонлик даражасини таҳлил этиб хулосалар қилиш учун ёрдам беради. Бу сўровда жами 275 нафар турли соҳаларда ўқиётган талабалар ўртасида ўтказилди.

Натижаларни бирма бир таҳлиб ўтамиз. **1-жадвалда** келтирилган тадқиқот шуни кўрсатдики, турли соҳаларда ўқиётган талабаларнинг аксарияти дунёдаги қоғоз пуллар биринчи бўлиб қаерда пайдо бўлганлиги тўғрисида берилган саволга 195 нафар (71.2 фоиз) талабалар тўғри жавоб беришган, 79 нафар (71.2 фоиз) талабалар эса ушбу саволга нотўғри жавоб беришган.

2-жадвалда келтирилган тадқиқот шуни кўрсатдики, турли соҳаларда ўқиётган талабаларга ҳамёнингиздаги ўзбек валютаси қачон муомалага

киритилганлиги ҳақидаги берилган саволга 109 нафар (40,0 фоиз) талабалар тўғри жавоб беришган, 154 нафар (60,0 фоиз) талабалар эса ушбу саволга нотўғри жавоб беришган.

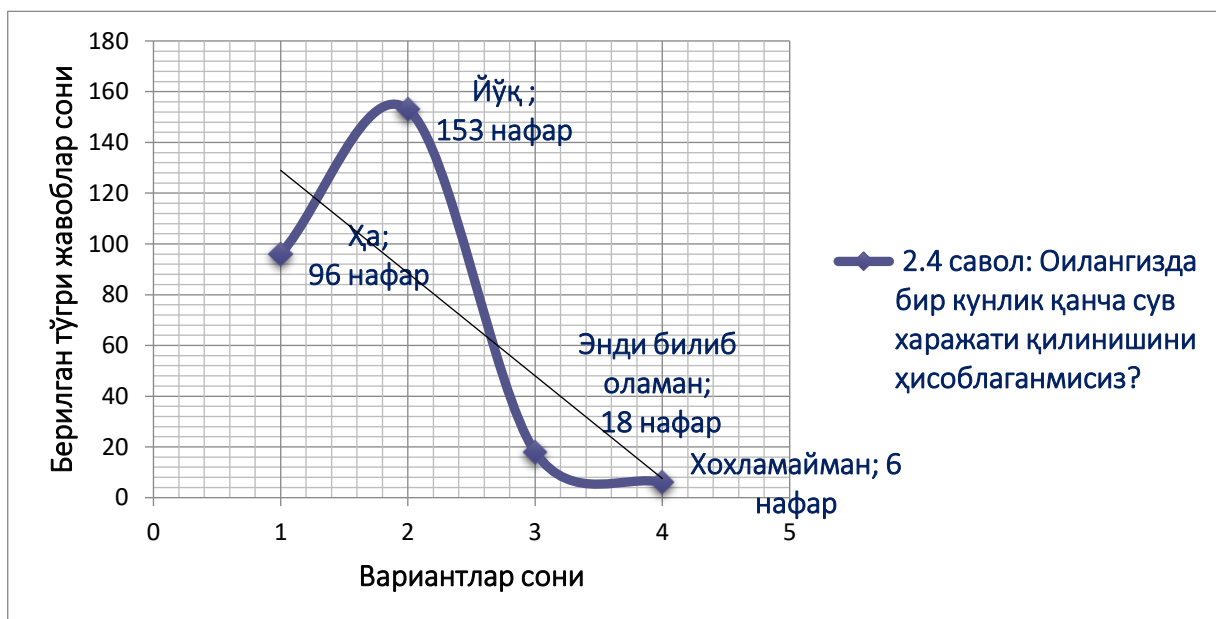
3-жадвалда келтирилган тадқиқот шуни кўрсатдики, турли соҳаларда ўқиётган талабаларнинг оиласидаги бир кунлик электр энергия харажати қанча туришини билиши ҳақидаги берилган саволга 128 нафар (47,0 фоиз) талабалар ҳа, 122 нафар (45,0 фоиз) талабалар билмасликлари, 19 нафар (7,0 фоиз) талабалар энди билиб олишликлари, 3 нафар (1,0 фоиз) талабалар билишни хохламасликлар ҳақида жавоб беришган.

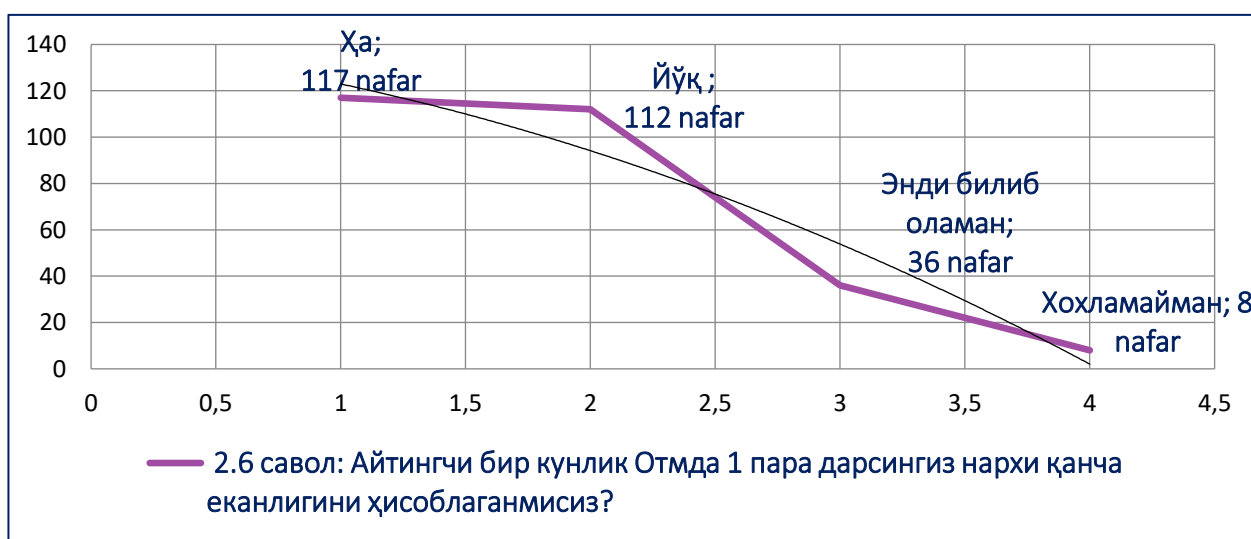
4-жадвалда келтирилган тадқиқот шуни кўрсатдики турли соҳаларда ўқиётган талабаларнинг оиласида бир кунлик қанча сув харажати қилинишини билиши ҳақидаги берилган саволга атига 96 нафар (35,2 фоиз) талабалар ҳа, 153 нафар (56,0 фоиз) талабалар билмасликлар, 18 нафар (6,6 фоиз) талабалар энди

билиб олишликлари, 6 нафар (2,2 фоиз) талабалар билишни хохламасликлар ҳақида жавоб беришган.

5-жадвалда келтирилган тадқиқот шуни кўрсатдики турли соҳаларда ўқиётган талабаларнинг бир кунлик ОТМда 1 пара дарси нархи қанча эканлиги ҳақидаги биласизми деган саволга атига 117 нафар (42,9 фоиз) талабалар ҳа, 112 нафар (42,0 фоиз) талабалар билмасликлар, 36 нафар (13,2 фоиз) талабалар энди билиб олишликлари, 8 нафар (2,9 фоиз) талабалар билишни хохламасликлар ҳақида жавоб беришган.

Натижаларни муҳокама қилиш. Юқоридаги маълумотлардан хулоса қилиш мумкинки, турли соҳаларда ўқиётган талабаларнинг турли дастурлари

талабаларни молиявий саводхонликнинг ҳаддан ташқари етишмовчилигига эга, чунки молиявий саводхонлик кундалик ҳаёт тушунчаси сифатида, молиявий ва иқтисодий билимларнинг назарий асосларидан фарқ қилади.

Шундай қилиб, молиявий саводхонликни оширишда ўрта махсус, олий ва қўшимча касб-ҳунар таълими дастурлари муҳим рол ўйнайди. Иқтисодчиларни фикрига кўра, ушбу дастурлар молиявий саводхонлик билан боғлиқ ваколатларни киритиши шарт.

Шу билан бирга, у аллақачон давлат таълим стандартлари даражасида молиявий саводхонлик умумий маданий ваколатларга, хусусан, олий таълимнинг умумий маданий компетенциясига қуйидаги сўзлар билан киритилиши керак: "Иқтисодий билим асосларини, шу жумладан молиявий саводхонлик асосларини фаолиятнинг турли соҳаларида қўллаш қобилияти." Бу ваколат намунавий умумий таълим дастурларида ҳам ўрин топиши керак.

Таълим дастурларини касбий ва жамоат аккредитациясидан ўтказиш тартибига молиявий саводхонлик асосларини киритиш зарурлигини таъкидлаш муҳимдир. Ўзбекистон Республикасида таълим муассасаларини давлат аккредитациясидан ўтказиш тартиби тўғрисидаги Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16-февралдаги 21-сонли қарорининг тегишли бандларига асосан касбий ва жамоат аккредитацияси тартибига киритиш мақсадга мувофиқ бўларди.

Ушбу процедура доирасида талабаларнинг молиявий саводхонлигини оширишга қўйиладиган талаблар таълим ташкилотининг ўз-ўзини текшириш ҳисоботида, эксперт текширув рўйхатларида ва жойида текшириш натижалари бўйича эксперт комиссиясининг хулосасида акс этирилиши керак. Бундай хулосада олий таълим муассасаларини молиявий саводхонлик индексини ҳам жорий этиш мақсада мувофиқ бўлади.

Молиявий саводхонлик даражасини оширишнинг бир қисми сифатида профессионал стандартларнинг аҳамиятини таъкидлаш керак. Касбий стандартлар меҳнат бозори учун муҳим қонуности ҳужжат бўлиб, касбий

фаолият турлари бўйича мутахассисларнинг малакасига қўйиладиган талабларни тартибга солади. Касбий стандартлар мутахассисларнинг касбий ўсишининг мумкин бўлган траекториясини ва ушбу траектория доирасида ўзгариб турадиган мутахассисларнинг маълумоти, иш тажрибаси, меҳнат ҳаракатлари, билим ва кўникмаларига қўйиладиган талабларни кўрсатади.

Касбий стандартлар таълим тизимида давлат стандартлари ва ўрта касб-ҳунар таълими, олий таълим ва қўшимча касб-ҳунар таълими дастурларини ишлаб чиқишда қўлланилади. Касбий стандартлар лавозим тавсифлари, ходимларни сертификатлаш ва мустақил баҳолаш доирасида кадрлар талабларини ишлаб чиқишда қўлланилади. Касбий стандартнинг мавжудлиги профессионал жамоалар томонидан касбий фаолият турини амалга ошириш учун талабларни бирлаштиришни назарда тутаяди, шу жумладан касбий фаолият турининг ядроси ва шартли боғлиқ ёрдамчи фаолиятидир.

Шу билан бирга, профессионал стандартнинг муҳим компоненти қуйидагилар бўлиши мумкин. Малака талаблари дастлаб мутахассисларнинг бошқа малака даражаларига қараганда паст бўлган кириш малакаси деб аталади. Кириш малакаси тегишли иш тажрибаси ва зарур кўникмаларга эга бўлмаган коллеж ва олий ўқув юртлари битирувчиларига касбга кириш учун касбий фаолиятни амалга ошириш ва касбий тажрибага эга бўлиб, малака оширишнинг янада мураккаб босқичларига ўтиш имконини беради.

Кириш малакасининг бир қисми сифатида талабларнинг муҳим элементи молиявий саводхонлик асослари бўлиши керак, бу ёш мутахассисга молиявий маҳсулотларнинг истеъмол хусусиятларини бошқариш ва кундалик ва касбий амалиётда молиявий ва операцион хавфларни бошқариш имконини беради.

Шундай қилиб, молиявий саводхонлик бизга молиявий-иқтисодий соҳага оид билимларнинг алоҳида бўлими сифатида тақдим этилади, бу ўқув жараёнида алоҳида мақсадли компетенциялар, шу жумладан касбий ва жамоат аккредитацияси, шунингдек касбий стандартларни ишлаб чиқишга алоҳида ёндашувлар, малакаларни мустақил баҳолашни назарда тутаяди.

Молиявий саводхонлик концепциясини Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти томонидан ишлаб чиқилган ва унга кўплаб мамлакатлар, шу жумладан Россия ҳам ушбу концепцияга амал қилади.

Асосий мақсад-оқилона кўникмаларни ривожлантириш шахсий молияни бошқариш ҳисобланади. Шахсий молияни бошқариш учта таркибий қисмга бўлинади: молиявий билимлар, молиявий хулқ-атвор ва молиявий муносабатлар, бу мамлакатда молиявий таълим даражасини аниқлашда баҳолаш объектига айланади.

Масалан, 2011 йилдан бери Россия Федерацияси Молия вазирлиги Жаҳон банки билан биргаликда "Аҳолининг молиявий саводхонлиги даражасини оширишга кўмаклашиш" дастурини амалга оширмоқда ва Россия Федерациясида молиявий таълимни ривожлантириш", 2017 йилда Россия Федерациясида 2017-2023 йилларга мўлжалланган молиявий саводхонликни ошириш стратегияси қабул қилинди, бу молиявий хизматларнинг истеъмолчилари сифатида аҳоли учун асосий молиявий таълим тизимини яратишга қаратилган.

Молиявий саводхонлик тўғрисидаги С. В. Бровчак, М. А. Селиванова, Е. Н. Сочнева, О. В. Фирсанова, А. А. Цыганов, В. Г. Шубаеваларни таҳлилларидан шуни кўриш мумкинки, Россиядаги бир қатор университетлар аҳолисини катталар учун молиявий саводхонлик дастурларини муваффақиятли амалга оширмоқдалар, масалан, Россия Федерацияси ҳукумати ҳузуридаги Молия университети молиявий саводхонлик бўйича таълим муассасалари ўқитувчиларини тайёрлайди. Олий ўқув юртларидан Волгоград Давлат университети ва бошқа университетларда аҳолининг молиявий саводхонлигини ошириш бўйича катта тажриба тўпланганлигини ўзларини "Вопросы повышения финансовой грамотности студентов высших учебных заведений финансово-экономической направленности" номли мақолаларида таҳлил қилиб ўтишган.⁸¹

⁸¹ С. В. Бровчак, М. А. Селиванова, Е. Н. Сочнева, О. В. Фирсанова, А. А. Цыганов, В. Г. Шубаева Вопросы повышения финансовой грамотности студентов высших учебных заведений финансово-экономической направленности Perspectives of Science & Education. 2019, Vol. 41, No. 5

Бундай ваколатлар, масалан, Россия бандлик хизматлари тизимида ишсизлар учун ўқув дастурларини амалга ошириш доирасида қабул қилинади. Нима бўлишидан қатъий назар, дастур ишсизларни ўрганиш, унда маълум бир блок "Молиявий саводхонлик асослари" бўлими бўлиб, унда талабаларга шахс ёки уй хўжалигининг фаровонлигини ошириш учун молия бозорининг имкониятларини максимал даражада ошириш бўйича асосий ваколатлар ўргатилади.

Шунингдек, Россияда молиявий саводхонлик курслари қўллаб-қувватлаш дастурлари доирасида кичик ва ўрта бизнес учун кичик ва ўрта корхоналар корпорацияси доирасида ўқитилади.

Бундан ташқари, баъзи университетлар иқтисодий назария доирасида молиявий саводхонлик асосларини иқтисодий бўлмаган соҳалар (мутахассисликлар) талабалари учун ёки ушбу фан ўрнига ўқув жараёнига киритишга ҳаракат қилмоқдалар. Шундай қилиб, молиявий саводхонлик ваколатлари одатда иқтисодиётни асосий профил дастури сифатида ўқимайдиганлар (иқтисодий бўлмаган соҳалар талабалари ёки қўшимча касбий таълим дастурлари талабалари) учун жорий этилиши таклиф этилади. Барча ҳолатларда, кенгайтирилган Иқтисодиёт ва Менежмент гуруҳида ўқиётган талабалар молиявий саводхонлик соҳасида ваколатларга эга деб тахмин қилинади. Бироқ, сўров натижалари шуни кўрсатдики, бундай эмас.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, бошқа соҳа йўналиш талабаларининг асосий назарий билимларини кундалик ҳаётидаги амалий муаммоларни ҳал қилишга қаратилган амалиётга йўналтирилган билимлардан ажратиш керак, улар кўпинча касбий муаммоларга боғлиқ эмас. Бошқа соҳа йўналиши талабаларилари иқтисодий назарияни (микро-макроиқтисодиёт) ўрганадилар, улар доирасида хулқ-атвор тушунчаларини ўзлаштирадилар

Иқтисодиётда муқобил имкониятларни танлаш ва баҳолаш муаммоси, молия тизимининг асослари, иқтисодий қарорларни қабул қилиш назарияси, мувозанат моделлари ва бошқалар. Шундай қилиб, улар дунёқараш

компетенцияларини, тизимли фикрлаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини ўзлаштирадilar. Бироқ, ушбу ваколатларнинг барчаси таълимнинг асосий даражаси – бакалавр даражасини олгандан кейин ўзлаштирилганларга қараганда юқори малака даражаси билан тавсифланиши керак.

Бошқарув функцияларини амалга ошириш учун умумий назарий тайёргарлик ва тизимли фикрлаш зарур. Шундай қилиб, таълимнинг барча даражаларидаги иқтисодий соҳалар талабалари юқори малакага хос бўлган ваколатларга эга бўладilar, аммо улар амалий фаолиятда фойдалана олмайдilar, чунки улар қуйи малака даражаларига хос бўлган ваколатлар ва билимларга эга эмаслар.

Бошқа иқтисодий бўлмаган соҳалар (мутахассисликлар) талабалари асосий амалий даражани ўзлаштириш энг долзарб бўлиб туюлади. Бугунги кунда ўрта касб-хунар ва олий таълим тизимида ҳар қандай соҳада профессионални шахсий ва мафкуравий шакллантиришга қаратилган кўплаб фанлар мавжуд, аммо молиявий саводхонлик масалаларига етарлича эътибор берилмайди ёки умуман йўқ. Иқтисодий бўлмаган соҳалар талабалари микро ва макро асосларини ўз ичига олган иқтисодиёт курсини ўрганадилар иқтисодий билимлар, ҳолбуки улар учун молиявий бўлмаган ходим ҳақида гапирадиган бўлсак ҳам, жамиятда шахс сифатида ва ҳар қандай ташкилотнинг ходими сифатида оқилона хулқ-атвори шакллантириш учун молиявий саводхонлик асосларини ўрганиш муҳимроқдир.

Кўшимча касбий таълим дастурлари учун бу ерда молиявий саводхонлик соҳасида ваколатларга эга бўлиш, бундай дастурларнинг мақсадларига қараб ўзгарувчан бўлиши мумкин. Кўп жиҳатдан улар ижтимоий таъминот тўғрисидаги қонун, меҳнат қонунчилиги ва фуқаролик ҳуқуқининг баъзи жиҳатлари нуқтаи назаридан ҳуқуқий жиҳатлар билан тўлдирилади. Молиявий саводхонликни ошириш самараси кўп қиррали.

Биринчидан, бу норматив-ҳуқуқий тартибга солиш, жиноятларни содир этиш ва тергов қилиш усуллари тўғрисида маълумот олиш орқали иқтисодий жиноятчиликнинг камайиши.

Иккинчидан, бу молия бозорининг барча кўринишларида ривожланиши.

Учинчидан, молиявий хизматларни танлашда ўз активларини мустақил бошқариш ва қарор қабул қилиш орқали фуқароларнинг фаровонлигининг ўсиши.

Тўртинчидан, молия институтларига катта ишонч ва умуман иқтисодиётда соя бозорининг қисқариши мавжуд.

Хулоса. Ўтказилган тадқиқотлар натижасида қуйидаги хулосалар олинди:

1. Давлат таълим стандартлари даражасида молиявий саводхонликни жорий этиш учун молиявий саводхонлик, фаолиятнинг турли соҳаларида барча даражадаги таълим стандартларида акс эттирилиши керак.

2. Ушбу ваколат Миллий малакага мувофиқ тегишли маҳорат даражаларига нисбатан кўриб чиқилиши керак.

3. Меҳнат бозорига эндигина кириб келаётган битирувчилар учун молиявий саводхонлик нуқтаи назаридан кириш малакаларига талабларни киритиш ва уларни малакаларни мустақил баҳолаш тизимида акс эттириш мақсадга мувофиқдир.

Минтақавий университетлар талабаларининг молиявий саводхонлигини ўз-ўзини баҳолаши молиявий саводхонликнинг етарли даражада эмаслигини кўрсатди, бу уларнинг мамлакат молия тизимининг асослари тўғрисида етарли билимга эга эмаслигини кўрсатди, айниқса банк, солиқ, шунингдек сақлаш қобилияти сифатида, истеъмол, уларнинг пул инвестиция ва бошқалар шулар жумласидандир.

Шу билан бирга, талабалар молиявий саводхонликнинг зарур даражасини шакллантириш муҳимлигини тушунишлари, шунингдек, молиявий таълимнинг турли шаклларида иштирок этишга тайёр эканликларини таъкидладилар.

Минтақавий олий ўқув юртлари талабалари томонидан етарли билим ва кўникмаларга эга эмаслиги сабабли молиявий амалиётларнинг бажарилиши таҳлил натижасида аниқланди:

- молия соҳасида ўз олдига ҳаётий мақсадларни қўйиш муҳимлигини етарли даражада тушунмаслик (талабаларнинг атиги учдан бир қисми ўз олдига шундай мақсадларни қўяди);

- минтақавий университетлар талабаларининг ярми ўртасида шахсий маблағлар ҳисобини юритиш ва уларнинг бюджетини режалаштириш муҳимлигини нотўғри тушуниш;

- молиявий режалаштиришдан кам фойдаланиш (талабаларнинг фақат учдан бир қисми доимий равишда ўз маблағларини режалаштиришади, камдан-кам ҳолларда улар шуғулланадилар

талабаларнинг тўртдан бирдан бир оз камроқ қисми молиявий режалаштиришга эга ва талабаларнинг ўндан бири ҳеч қачон ўз маблағларини режалаштирмайди;

-талабаларнинг 76,3% тежаш молиявий амалиётга эга эмас. Талабаларнинг атиги 21,9 фоизи бошида биров пул тежашга ҳаракат қилади ва шундан кейингина қолган пулни сарфлайди.

Худудлардаги мавжуд олий таълим муассасаларида молиявий саводхонликни шакллантиришга қаратилган ўқув жараёни узлуксиз босқичма-босқич амалиётга йўналтирилган таълим тизими доирасида қурилиши мумкин.

Бундай тизим таълим технологиялари тўпламини амалга оширишни назарда тутади: ўқув маърузалари, амалий машғулотлар, талабалар билан дарсдан ташқари ишлар молиявий саводхонликни шакллантиришда иштирок этадиган тузилмаларнинг телемеханика ўзаро таъсири воситаси сифатида, талабаларнинг молиявий саводхонлик бўйича танлов ва олимпиадаларда иштирок этиши, реал молиявий лойиҳалар ва бошқалар киради.

Ишлаб чиқилган "Молиявий саводхонлик" фанининг иш дастури қуйидаги мавзуларни ўрганишни ўз ичига олади.

-молиявий саводхонлик ва истеъмолчиларнинг хулқ-атвори: оқилона танлов ва чекловлар;

- фаол даромадлар, уларнинг турлари ва шаклланиш манбалари;

- шахсий харажатлар таркиби ва уни оптималлаштириш имкониятлари;
- самарали бюджет усулини қандай танлаш керак;
- молиявий ташкилотлар ва улар билан ўзаро муносабатлар қоидалари;
- жамғарма ва пассив даромадни тежаш усуллари;
- шахсий молиявий хавфсизлик.

"Молиявий саводхонлик" фанини ўқитишда интерфаол ўқитиш усулларидан фойдаланиш ўқув жараёни самарадорлигини оширишга, талабаларни ўқув жараёнига фаол жалб қилишга, материални яхшироқ ўзлаштиришга ва натижада юқори ўқув натижаларига эришишга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи, 30.09.2020 йил <https://sudyalaroliykengashi.uz/uz/reports/211>
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 78-сессиясидаги нутқи, 20.09.2023 йил <https://president.uz/uz/lists/view/6677>
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси, 20.12.2022 йил <https://president.uz/uz/lists/view/5774>
4. Kirillov A.V., Ushakov D.S., Vinichenko M.V., Makuchkin S.A., Melnichuk A.V. Career Opportunities for the Management's Personnel Reserve. Eurasian Journal of Analytical Chemistry, 2017, 12(5b), 723-733. DOI 10.12973/ejac.2017.00205a
5. Recommandation du Parlement européen et du Conseil du 23 avril 2008 établissant le cadre européen des
6. Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации» от 29.12.2012 № 273-ФЗ.
7. Stolper O. A. Walter A. Financial literacy, financial advice, and financial behavior // Journal of business economics. 2017. № 5. P. 581–643.

8. Эскиндаров М.А. Основной критерий вуза – востребованность его учеников // Деньги и кредит. 2012. № С. 3–9.

9. Кириллова Н.В., Цыганов А.А. Страхование образование в Финансовом университете при Правительстве Российской Федерации // Корпоративная экономика. 2015 № 4 (4).С.69-74 10.

10. Кириллова Н.В. Гармонизация профессиональных и образовательных стандартов в подготовке кадров для национальной системы страхования // XVII международная научно-практическая конференция «Будущее российского страхования: оценки, проблемы, точки роста», 2016. С. 744-750

11. Грызенкова Ю.В., Кириллова Н.В., Цыганов А.А. Проектирование основных образовательных программ подготовки продавцов страховых продуктов с учётом требований современных профессиональных стандартов // Alma mater (Вестник высшей школы). 2016. № 4. С. 58-65.

12. Баймирзаев Д. Н. Совершенствование системы управления производственными рисками в экономической деятельности фермерских хозяйств // Экономика и социум. – 2022. – №. 5-1 (96). – С. 932-940.

13. Баймирзаев Д. Н., Хошимова Н. Х. Фермер хўжаликларида ишлаб чиқаришни диверсификациялаш асосида ҳосилдорлик хатарини минималлаштириш йўллари // журнал Инновации в экономике. – 2021. – Т. 4. – №. 4